

Salisbury'nin takındığı tavır konferanstaki diğer İngiliz temsilcisi Sir H. Elliot'ı rahatsız etti ve Salisbury'yi bu tavırla İngiliz çıkarları için en büyük tehdit olan Rus emellerine hizmet etmekle suçladı. Ona göre Salisbury dış politikada tecrübesizdi ve Rus entrikaları konusunda gerçekleri göremeyen biriydi (*Some Revolution, s. 276*). Bu sebeple İstanbul Konferansı'nı, İngiltere'nin Doğu politikasında derin bir çatlağın meydana geldiğini gösteren sürecin önemli bir aşaması olarak kabul etmek gerekir.

Bu arada, büyük devlet temsilcilerinin konferans öncesi kabul ettikleri kararlar ortak bir program halinde Osmanlı temsilcilerine sunuldu, bu da ilk toplantıdan itibaren uzun ve gergin tartışmalara yol açtı. Hazırlanan ortak program genel hatlarıyla Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'a terk edilecek topraklar, Bulgaristan'da ve Bosna-Hersek'te teşkil edilecek idarî, askerî, adlî ve malî yapı, buralardaki müslüman halkın durumu ve devletler arası kontrol sistemi konusunda ağır hükümler içermektedir. Osmanlı temsilcilerinin kendilerine sunulan programın pek çok maddesini Kânûn-ı Esasî'ye aykırı görüp şiddetle itiraz etmeleri üzerine program küçük değişikliklerle gözden geçirildi ve Osmanlı Devleti'ne kabul ya da reddedilmek şartıyla yeniden sunuldu. Rusya için uzlaşılan yeni teklifler asgari mahiyettedir. Bu teklifler ana hatlarıyla şunları içermektedir: Bulgaristan doğu ve batı olmak üzere iki vilâyete bölünecek ve her bölümü için garantör devletlerin rızası ile, beş yıllık süreyle sultanın tayin edeceği hıristiyan bir vali tarafından yönetilecekti. Bir vilâyet meclisi valiye yönetimde yardım edecekti. Türk ordusu sınırdaki belli başlı yerlerde toplanacak, vilâyet için bir ulusal milis ve jandarma gücü oluşturulacaktı. Reformları denetlemek üzere uluslar arası bir komisyon kurulacak, bu komisyonu korumak amacıyla 5000 Belçikalı asker gönderilecekti. Bosna-Hersek ise tek bir vilâyet olarak birleştirilecek, ancak bir milis gücünden yoksun bırakılacaktı. Öte yandan Bosna-Hersek, bir yıllık süreyle reformların uygulanmasını denetleyecek uluslar arası bir komisyon kurma hakkına sahip bulunacak, devletlerin rızası ve Bâbü'lî'nin tayiniyle bir vali tarafından yönetilecekti. Sırbistan ve Karadağ ile statüko esas alınacaktı. Ancak Sırbistan Küçük İsvornik'i (Mali Zvornik), Karadağ ise Hersek'teki bazı yerleri alacak, Boyana nehri ve İşkodra gölünde ticaret yapma hakkına sahip olacaktı (*II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın*

Hâtratu, I, 111-113). Osmanlı temsilcileri bu programı bağımsız bir devlet için kabul edilmez buldular. Hatta öngörülen bazı maddeleri görüşmeye dahi yetkili olmadıklarını belirttiler. Türk tarafı bir yandan itiraz noktalarını ve kendi teklifini konferans gündemine getirirken diğer yandan Rusya'yı İngiltere ve Fransa'dan ayırmak amacıyla Nâfia Müsteşarı Odian Efendi'yi Paris ve Londra'ya göndererek yeni bir manevra içine girdi. Fakat bu girişiminden bir sonuç alamadı.

Bâbü'lî'nin ısrarı ve konferansın çıkmaza girmesi üzerine son çare olarak yabancı devlet temsilcileri tekliflerini hafifletmeyi tartışmaya başladılar. Özellikle Midhat Paşa'nın gayri resmî temasları, Lord Derby ve Elliot'ın etkisiyle daha fazla yapılamayacak derecede tutulan asgarî seviyedeki reformlar dahi hafifletilerek 15 Ocak'ta Türk temsilcilerine sunuldu. Yeni taslakta Avrupa jandarması teklifi kaldırılmakta, valilerin tayini için öngörülen devletlerin onayı ilk beş yıl için geçerli olmaktadır. Bununla birlikte devletler tarafından tayin edilen uluslar arası komisyon hüviyetini korumaktaydı. Yabancı temsilciler reform tekliflerini âdeta ultimatom gibi duran şu şarta bağladılar: Eğer bu teklifler reddedilirse 18 Ocak'taki oturumda konferans sona erecek ve temsilciler ülkelerine dönecekti. Bu yeni durum karşısında Osmanlı temsilcileri, verecek cevabın bütün saltanat erkânının oyunun alınacağı Meclis-i Umûmî'de görüşülmesinin gerektirdiğini (Ahmed Midhat, s. 100), söz konusu meclisin 18 Ocak'ta toplanabileceğini, bu sebeple de kararın 20 Ocak'ta açıklanabileceğini bildirdiler. 18 Ocak'ta Midhat Paşa'nın başkanlığında toplanan ve Şûrâ-yı Devlet üyeleri, vükelâ, sivil ve askerî erkân, gayri müslim ruhanî reislerden oluşan 180 kişilik meclis, konferansta ileri sürülen haksız ve devlete zarar verecek teklifleri kabul ederek haysiyeti zedelenen bir duruma katlanmaktansa savaşı kabul etmeyi devlet ve milletin şanına daha çok yakışır buldu ve savaşın neticesi bir fayda sağlamadığı takdirde, şimdiki tekliflerden daha ağır tekliflerle karşılaşma ve daha çok toprak kaybına uğrama tehlikesini göze alarak teklifleri reddetti (*Mir'ât-ı Hakikat*, s. 218; Ahmed Midhat, s. 103-117). Meclisin kararı padişah tarafından onaylanarak konferansa verilecek cevap kesinleşti. Bu arada Osmanlı tarafı kabul edebileceği esasları da belirledi. Bu esaslar şöylece özetlenebilir: Eşit sayıda müslüman ve hıristiyan üyelerden meydana

gelecek iki komisyon kurulacak; komisyonlardan biri Bosna-Hersek, diğeri Tuna ve Edirne vilâyetleri için görevlendirilecek; bir yıl süreyle iş görecektir bu komisyonlara şu görevler verilecek: **1.** Anayasa reformlarının gerçekleştirilmesine nezaret etmek. **2.** Bu vilâyetler için alınacak tedbirlerin uygulanmasına nezaret etmek. **3.** Zarar görmüş ahaliye yardım için tedbirler almak. **4.** Türkiye tarafından kurulacak jandarma teşkilâtının yardımı ile halkın tam güvenliğini sağlamak (Şimşir, II, s. CLVIII).

Osmanlı Devleti'nin kabul edebileceği esaslar konferansın 20 Ocak'taki son oturumunda ele alındı. Daha doğrusu ciddi bir müzakere konusu bile edilmeyen Türk teklifleri konferansın göstermelik bir konusu olarak kaldı. Dolayısıyla büyük devlet temsilcileri Türk tekliflerini reddedip konferansın bittiğini ilân etti ve daha önce kararlaştırıldığı gibi yerlerine birer maslahatgüzar bırakarak şehri terketti. Böylece İstanbul Konferansı sona ererken gelecekteki Osmanlı-Rus savaşının kapısı da aralanmış oluyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Mir'ât-ı Hakikat (Miroğlu), s. 208-211, 218; *II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtratu, III (1876-1880)* (haz. Davut Erkan), İstanbul 2011, I, 104 vd., 111-118; Ahmed Midhat, *Zübdetü'l-hakâyyık*, İstanbul 1295, s. 100, 103-117; Ahmed Saib, *Abdülhamid'in Evâil-i Sallanatu*, Kahire 1326, s. 76; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 202; H. G. Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, London 1922, s. 276, 286-287; M. D. Stojanović, *The Great Powers and The Balkans: 1875-1878*, Cambridge 1939, s. 131-132; B. H. Sumner, *Russia and the Balkans: 1870-1880*, London 1962, s. 246; R. W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question: A Study in Diplomacy and Party Politics*, New York 1972, tür.yer.; *British Documents on Foreign Affairs-Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Powers, 1876-1878* (ed. D. Gillard), London 1984, s. 191; Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1989, II, s. CLVIII; Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye* (trc. Ali Reşad), İstanbul 1999, s. 368-369; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası", *TD*, VI/9 (1954), s. 121-137.

MİTHAT AYDIN

İSTİHÂLE

(استحالة)

Necis bir maddenin yapı değişimine uğrayarak temiz hale gelmesini ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "bir nesnenin önceki durumundan başka bir duruma dönüşmesi" anla-

mındaki **istihâle**, fıkıh terimi olarak “dinen pis (necis) sayılan bir maddenin uğradığı değişimden sonra temiz (tâhir) hale gelmesi” anlamında kullanılır. Bir maddenin yapısında ve niteliklerinde bazı değişikliklerin meydana gelmesi sonucu başka bir maddeye dönüşmesi tabiatla sıkça rastlanılan bir durumdur. Fıkıh literatüründe necis maddeleri temizleme yöntemleri arasında istihâle de yer verilmiş; ilk asırlardan itibaren kullanımı, yenilip içilmesi haram olan bir maddenin başka bir maddeye dönüşmesi halinde haramlık hükmünün devam edip etmeyeceği ayrıntılı biçimde ele alınmış ve ortaya zengin bir doktrin çıkmıştır. Ancak fıkıh âlimlerinin konuya yaklaşımı belli örnekler üzerinde yoğunlaşan tartışmalarda kendini gösterir. Bu durum, klasik fıkıh literatüründe konuların hep meselecî yöntemle ele alınmış olmasının bir sonucudur. İslâm dininin temel yasakları arasında yer alan şarap ve domuz etinin başka maddelerle karışımı ve dönüşümü bu tartışmaların yoğunlaştığı ilk konulardır. Şarabın, içine herhangi bir madde katılmadan bekleme vb. bir sebeple kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde temiz olacağına görüş birliği vardır. Dışarıdan bir madde katılmak suretiyle sirkeye dönüştürülmesi durumunda ise Hanefiler’e ve bazı Mâlikîler’e göre yeni elde edilen ürün dinen temiz ve helâldir. İstihâle kavramına Hanefî literatüründe diğer mezheplere göre çok daha geniş yer verilmiştir. Ebû Yûsuf, necis olan maddelerin dönüşüme uğrasalar dahi menşei itibariyle necis sayılacaklarını söylerken Ebû Hanîfe ve Muhammed bunların istihâle yoluyla temiz bir nitelik kazanacağını kabul eder. Mezhep içerisinde günlük hayatta sıkça karşılaşılan, kaçınılması büyük güçlüklerle yol açacak derecede yaygınlık kazanmış olaylar (umûmü’l-belvâ) mazeret hali ve hafifletici sebep sayıldığından, ayrıca kolaylaştırma ilkesi de göz önüne alınarak ikinci görüş tercih edilmiş ve fetvaya esas olmuştur. Hanefîler’in yanı sıra Mâlikîler, Ca’ferîler, Zeydîler, ayrıca İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimler de istihâlenin necis maddeleri temiz hale çeviren fonksiyonunu kabul ederken Şâfiîler ve ağırlıklı olarak Hanbelîler istihâlenin bu fonksiyonunu kabul etmez.

İstihâle olumlu sonuç bağlayanlar görüşlerini, şâriin bir maddenin necis olmasını sahip olduğu yapısal duruma bağladığı ilkesiyle açıklamaktadır. Maddenin yapısında gerçekleşen dönüşüm necâset niteliğini de değiştirir. Buna göre klasik

fıkıh kaynaklarında sıkça verilen örnekler olarak şarabın sirkeye dönüşmesi, domuz ya da eşeğin tuz gölüne düşerek / atılarak tamamen eriyip tuza dönüşmesi, gübrenin yanarak kül haline gelmesi, içine necis bir maddenin düştüğü zeytinyağının sabuna dönüşmesi sonucu ortaya çıkan maddeler farklı bir mahiyet kazandığından dinen temiz hale gelmiştir. Özellikle Hanefî fakihlerinin istihâle konusunda iki ayrı değişim üzerinde durdukları görülür. Anılan örneklerdeki gibi yapı değişikliğinin gerçekleşmesi halinde necis maddelerin temiz hale geldiği kabul edilmektedir. Buna karşılık üzüm suyunun pekmeze, susamın öğütülerek tahine, buğdayın una ve unun ekmeğe, sütün peynire dönüşmesi gibi örneklerde yapı değişimi değil nitelik değişimi söz konusudur. Dinen necis bir maddenin uğrayacağı böyle bir nitelik dönüşümü ise onları temiz hale getirmez. Dönemin bilgi birikimiyle de sıkı bağlantısı bulunan bu açıklamalar karşısında bazı çağdaş müellifler, istihâle konusunda sağlıklı bir kanaate varabilmek için fakihlerin yapı değişimi ve nitelik değişimi çerçevesinde verdikleri örneklerin kimya uzmanları tarafından incelenerek değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Pozitif bilimin bu örneklerden hareketle ortaya koyacağı verileri esas alıp hangi tür dönüşümlerin yapısal, hangilerinin niteliksel olduğu belirlenmeli, bunların arasındaki ayırım bilimsel bir temele dayandırılmalıdır. Ancak o zaman istihâlenin şartları ve dinî hükme etkisi belirgin duruma gelebilir.

Klasik doktrinde belli örnekler üzerinde yoğunlaşan yaklaşımlar ve getirilen münferit çözümler, günümüz fıkıh âlimleri arasında yeni gelişmelerin ve dönüşüm örneklerinin hangi grupta yer alacağı, bu konuda ilke ve kriterin ne olacağı hususunda farklı değerlendirmeler yapılmasına yol açmıştır. Zamanımızda bazı müellifler istihâleyi, bir birleşik cisimden madde ayrılması ya da madde eklenmesi suretiyle gerçekleşen kimyasal reaksiyonla özdeşleştirmişlerdir (Gündüz, s. 81). Ancak klasik kaynaklarda nitelik değişimi bağlamında verilen örnekler her kimyasal reaksiyonun dinen geçerli bir istihâle sayılmayacağını ortaya koymaktadır. Bazı müellifler ise geçerli bir istihâlenin bir molekül elementlerine veya kimyasal kökenlerine ayırması işlemiyle gerçekleşeceğini, bu işlemden sonra ortaya çıkan ürünün nitelik bakımından ham maddeden farklı olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu iki ölçütü taşıyan kimyasal dönüşümlerin geçerli bir istihâle olacağı ifade edilirken

buharlaştırma gibi fiziksel değişimlerin de istihâle sayılacağı ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımda özelliklerin değişmesine vurgu yapılmaktadır (Çeker, s. 18-21). Bunun yanında, geçerli bir istihâle için ortaya çıkan maddenin kaynağının tesbitine imkân vermeyecek ölçüde değişime uğramış olmasını şart koşan müellifler de vardır (Çayiroğlu, s. 278-279).

İstihâle konusu günümüzde, dinen temiz sayılmayan bazı maddelerin dönüşüme uğratmak suretiyle bunların gıda ve ilaç sanayiinde kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili sorunların odağında yer almakta, bu yeni maddenin dinî hükmü de dönüştürme işlemlerinde fikhî anlamıyla bir istihâlenin gerçekleşip gerçekleşmediğine bağlı olarak belirlenmektedir. Meselâ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ kandaki bazı maddelerin işlenmesi ile elde edilen hormon ilaçlarının kullanılabilmesi, bu ilaçlara kaynak teşkil eden maddelerin geçirdiği kimyasal değişim neticesinde artık “akıtılmış kan” özelliği taşımadığı görüşündedir (Fetâvâ, s. 233-234). İstihâle kavramı çerçevesinde gündeme gelen en tartışmalı konulardan biri domuz menşeli ham maddeden elde edilen jelatin vb. ürünlerle ilgilidir. Bir kısım âlimler, istihâlenin gerçekleştiğini ileri sürerek domuz kökenli ürünlerin kullanılabilmesi görüşünü savunur ve bazı kimya uzmanlarının fikrine dayanarak domuz kökenli jelatinin geçerli bir kimyasal dönüşüm geçirdiğini ve kullanılmasının helâl olduğunu ileri sürer. Ayrıca sabun, diğ macunu vb. domuz katkısı bulunan ürünlerde de kimyasal dönüşüm gerçekleştiğini, bunları kullanmakta da bir sakınca olmadığını belirtir. Bu çerçevede bir kısım müslüman ilim adamları, özellikle Avrupa’daki müslümanlara yardımcı olmak amacıyla kimya uzmanlarının istihâle işlemiyle kullanılacak hale gelen domuz kökenli ürünlerin envanterini çıkarmalarını teklif ederler (Yûsuf el-Kardâvî, III, 678). Şeker hastalığının tedavisi için domuz menşeli insülin kullanımında da zaruretten dolayı cevaz verilmektedir (Vehbe ez-Zühaylî, IX, 664). Buna karşılık kimi çağdaş müellifler, özellikle jelatin söz konusu olduğunda domuz kökenli ürünlerin istihâle hükmüne tâbi tutulmasına olumlu yaklaşmamakta, jelatinin üretim sürecinde tam bir dönüşümün gerçekleşmediğini ileri sürmektedir. Kolajenin jelatine dönüşümündeki değişim, sıvı yumurta kaynaklı katı yumurta haline gelmesine benzetilmiştir. Bu görüşü benimseyenlere göre buradaki tek işlem alfa sarmal yapısındaki hidrojen bağının

değişmesidir. Ancak bu işlem yumurta- yı farklı bir madde haline getirmemiştir. Dolayısıyla kolajenin jelatine dönüşümünde sadece fiziksel ve kimyasal özelliklerde farklılaşma meydana gelmektedir. Sonuç olarak kolajenin kaynağı olan hayvan helâl değilse jelatin de helâl değildir (Ahmed Sakr, s. 47; Yetim, s. 86-93).

Günümüz fıkıh âlimleri arasında görülen, özellikle domuz kökenli ürünlerde dönüşümün ne ölçüde gerçekleştiğine, bunların kullanım haramlığının devam edip etmediğine dair fikir ayrılığı, esasen klasik dönem fakihlerinin yapı ve nitelik değişimi ayırımının etkisinde cereyan etmektedir. Bu durumda, bir dönüşümden söz edebilmek için ilk maddenin niteliklerinin tamamen değişmesi gerekir, zira necis bir maddeyi temiz hale getiren istihâlede tam bir yapısal dönüşüm aranmaktadır. Bu açıdan bazı çağdaş müellifler, şarabın sirkeye dönüşmesi örneğini istihâleyle olumlu sonuç bağlama konusunda isabetli görürken domuz kökenli ürünlerde istihâle kurallarını işletmeye olumlu yaklaşmaz. Çünkü şarabın ana maddesi olan üzüm suyu aslında helâldir, sarhoşluk verme özelliği kazanıp şaraba dönüşünce haram olmuştur. Sirkeye dönüşmesi neticesinde bu özellik ortadan kalkınca tekrar helâl bir madde haline gelir. Ayrıca "aynı (yapısı) itibariyle necis" kabul edilen domuz ve domuz kökenli maddelerin çeşitli kimyasal işlemlerle kullanılabilir duruma gelebileceğini istihâle kavramıyla açıklamak isabetli görünmektedir. İstihâlenin gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili ihtilâflar ve gerçekleştiği var sayılarak verilen fetvaların tatmin ediciliği bir yana, bu kavram umûmül-belvâ ve kolaylaştırma temelli olup bir ara çözümünü temsil etmektedir. Meseleye bu yönden bakan müelliflere göre, ara çözümün istihâleyle uğrayan domuz yağının kozmetik ürünlerde kullanılmasına cevaz verecek şekilde genişletilmesi, ara çözüm durumundan çıkarak normal durum sınırlarını zorlamakta ve domuzdan kaçınmakla ilgili asıl tutumla bağdaşmamaktadır (Okur, s. 56-57). İstihâlenin temizleyici fonksiyonunu kabul etmekle beraber domuz kökenli ürünleri bu kapsamın dışında tutan ve bunu, yasaklanış amacı bilinmediğinden genişletici yoruma tâbi tutulması mümkün olmayan "taabbü'dî hüküm"ler grubunda gören müelliflerde de aynı bakış açısı söz konusudur (Çeker, s. 21).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 1256; İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1408/1988, I, 162-165; VI,

212; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 48; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Riyad 1417/1997, I, 97; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ* (nşr. Âmir el-Cezzâr – Enver el-Bâz), Kahire 1426/2005, XXI, 41-42, 271-276; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, Bulak 1313, I, 76; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakḫfi'n*, I, 394; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr* (nşr. Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî), San'a 1409/1988, I, 23; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr* (nşr. Abdürrezzâk Gâlib Mehdi), Beyrut 1424/2003, I, 202; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1416/1995, I, 138; İbn Nuceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, I, 239; Hatib eş-Şirbîni, *Muğni'l-muḥtâc* (nşr. M. Halîl Aytânî), Beyrut 1418/1997, I, 134; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, I, 44-45; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerḥi'l-kebir*, Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), I, 52, 56, 57; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcüd), Riyad 1423/2003, I, 519-520, 534; Elmâllî, *Hak Dini*, III, 1563-1564; Vehbe ez-Zühayfî, *el-Fikḫü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1404-17/1984-96, III, 541-543; IX, 664; Kâmil Mûsâ, *Aḥkâmü'l-e'ime fi'l-İslâm*, Beyrut 1408/1986, s. 227-235; Halîl Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İstanbul 1987, III, 45-46; M. Cevâd Mağniyye, *Fikḫü'l-İmâm Ca'fer eş-Şâdiḳ*, Kum 1379/1421, I, 53; Yûsuf el-Kardâvî, *Fetâvâ mu'âşıra*, Beyrut 1424/2003, III, 678; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Fetâvâ*, Dimaşk 1425/2004, s. 233-234; Ali Muhyiddin el-Karadâğî – Ali Yûsuf Muhammedî, *Fikḫü'l-ḳazâya't-tıbbiyyeti'l-mu'âşıra*, Beyrut 1427/2006, s. 203-218; Ahmad Sakr, *Jelatin* (trc. Mustafa Hasbahçeci v.dğr.), İstanbul 2008, s. 47; Kaşif Hamdi Okur, "İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", *VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkḫı Açısından Helâl Gıda -Gıdalardaki Katkı Maddeleri- Sempozyumu: Bildiriler* (haz. Ali Kaya v.dğr.), Bursa 2009, s. 52-57; Hamdi Döndüren, "Kur'an ve Sünnete Göre Helâl-Haram Gıdalar ve Kimyasal Değişim (İstihâle ve Tegayyür)", a.e., s. 67-71; H. Hüsnü Gündüz, "Gıda Katkı Maddeleri ve Riskleri", a.e., s. 80-81; Orhan Çeker, "İstihâle", *I. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi (Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri): Kongre Kitabı* (haz. Fatih Gültekin), Ankara 2011, s. 18-21; a.m.f. v.dğr., "İstihâle Örneklerinin Katkı Maddelerine Yönelik Değerlendirilmesi", a.e., s. 102-110; Hasan Yetim, "Jelatin Üretimi Özellikleri ve Kullanımı", a.e., s. 86-93; Yüksel Çayiroğlu, *İslâm Hukukuna Göre Helâl Gıda Sorunu* (doktora tezi, 2013), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 211-326; Murat Şimşek, "İslâm Hukuku Açısından Kanşımelerde İstihlâk (Yoğaltım)", *2. Uluslararası Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi: Bildiri Kitapçığı*, Konya 2013, s. 401-414; Yâsin b. Nâsir el-Hatîb, "el-İstihâle ve aḥkâmühâ fi'l-fikḫi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-fikḫi'l-İslâmî*, XIV/16, Mekke 1424/2003, s. 183-233; Hayreddin Karaman, "Helâl Gıda Sertifikası ile İlgili Problemler", *Kur'ânî Hayat*, II/7, İstanbul 2009, s. 95-96; "İstihâle", *Mu.F.*, VI, 7-19; "İstihâle", *Mu.F.*, III, 213-214; "Teḥavvül", a.e., X, 278-281; "Taḥlîl", a.e., XI, 55; "Ṭahâret", a.e., XXIX, 107-108; İsmail Yalçın, "Yiyecek", *DİA*, XLIII, 556.

KAŞIF HAMDI OKUR

İŞKEVERİ (اشكوری)

Kutbüddin (Bahâüddin) Muhammed
b. Şeyh Ali b. Abdülvehhâb
b. Pîle Fakih
Şerif-i İşkeveri-i Lâhicî-yi Deylemî
(ö. 1095/1684'ten önce)

İranlı İsrâkî filozof ve Şii âlim.

Şerif-i Lâhicî diye de anılır. İşkeveri nisbesi İran'ın kuzeyinde Hazar deniziyle Kazvin arasındaki Deylem bölgesinde Lâhicân'a yaklaşık 7 fersah mesafede bulunan İşkever köyüyle ilgili olup büyük dedesinin memleketidir. Corbin, Nasr ve Rizvî bu nisbeyi Eşkiverî (Ashkevarî, Ashkiwarî) şeklinde yazarken Farsça ansiklopedilerde İşkeverî olarak kaydedilir. *Maḥbûbü'l-ḳulûb*'ün neşrinde de bu telaffuz esas alınmıştır. İşkeverî'nin bu eserin sonunda ailesi hakkında verdiği sınırlı bilgiyle başta çağdaşları Hür el-Amîlî ve Mirza Abdullah Efendi İsfahânî olmak üzere biyografi yazarlarının kaydettiği birkaç satırlık bilgi dışında hayatına dair fazla bir şey bilinmemektedir. Fıkıh, tefsir ve edebiyat âlimi olan büyük dedesi Pîle Fakih (büyük fakih) Şah Tahmasb zamanında İşkever'den Safevî başşehri Kazvin'e gelmiş, daha sonra Lâhicân'a yerleşmiştir. Fakih olan oğlu Abdülvehhâb, Anadolu'dan Kazvin'e giden Muhammed el-Yemenî adlı seyyid bir âlimin Kazvin'de vefatından sonra Lâhicân'a yerleşen oğlu Ali'nin kızı Fâtıma ile evlenmiştir. Abdülvehhâb öldüğünde küçük yaşta olan oğlu Ali ilim tahsil etmiş, tasavvuf ehlinde Şeyh Rızâ Kiyâ'nın Lâhicân yakınlarındaki türbesinin mütevellisi Şeyh İsmâil'in kızıyla evlenmiş, Lâhicân'da kadılık ve şeyhülislâmlık makamına geçmiştir. Ali'nin vefatının ardından oğlu Celâleddin, üç yıl sonra o da vefat edince kardeşi Kutbüddin bu görevi üstlenmiştir (*Maḥbûbü'l-ḳulûb*, I, 69-75). İşkeverî'nin *Tercüme u Şerḥ-i Şaḥîfe-i Seccâdiyye* adlı eserinin mukaddimesindeki isim zincirinde Lâhicânî nisbesi doğum yeriyle ilişkilendirilmiş olup ailesi hakkında verdiği bilgi de bunu teyit etmektedir. Dolayısıyla Rizvî'nin, doğum yeri olarak Kazvin'i kaydetmesi hatalı olmalıdır. XX. yüzyıl Şii biyografi yazarlarından Şeyh Abbas Kummi ve Âgâ Büzürg-i Tahrânî'nin meşhur fakih ve filozof Mîr Dâmâd'a (ö. 1041/1631) talebelik yaptığıı kaydetmesinden İşkeverî'nin XI. (XVII.) yüzyılın başlarında doğduğu sonucu çıkarılabilir. Mîr Dâmâd'ın talebesi olduğuna dair açık